

29925

काव्यमाला. ६४.

काश्मीरिकमहाकविश्रीक्षेमेन्द्रकृता

भारतमञ्जरी ।

जयपुरमहाराजाश्रितमहामहोपाध्यायपण्डितदुर्गाप्रसाददारक-
केदारनाथकृपाङ्गीकृतशोधनकर्मणा महामहोपाध्याय-
पण्डितशिवदत्तशर्मणा, मुम्बापुरवासिपरबोपाह्व-
पाण्डुरङ्गात्मजकाशीनाथशर्मणा च
संशोधिता ।

सा च

मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीता ।

१८९८

(अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये सर्वथा निर्णयसागरमुद्रायन्त्रालयाधिपते-
रेवाधिकारः ।)

मूल्यं रूप्यकपञ्चकम् ।

810.04(2)

29925

25008

भारतमञ्जरीविषयानुक्रमणी ।

आदिपर्व ।	पृष्ठे ।	पृष्ठे ।
अनुक्रमणिका	२	पञ्चेन्द्रोपाख्यानम् ९२
पर्वसंग्रहः	३	विवाहः ९२
पौष्यम्	७	इन्द्रप्रस्थयुधिष्ठिरराज्यार्धप्राप्तिः ९६
आस्तीकम्	१७	सुन्दोपसुन्दोपाख्यानम् ९८
अंशावतरणम्	१९	उलूपीदर्शनम् १००
शाकुन्तलम्	२३	चित्राङ्गदासमागमः १०१
यायातम्	२९	बभ्रुवाहनजन्म १०२
उत्तरयायातम्	३१	सुभद्राहरणम् १०४
पुरुवंशानुकीर्तनम्	३२	हरणहारिका १०५
भीष्मोत्पत्तिः	३६	अभिमन्युजन्म १०५
कुरुपाण्डवोत्पत्तिः	४६	द्रौपदेयोत्पत्तिः १०५
अस्त्रदर्शनम्	५७	श्वेतक्युपाख्यानम् १०७
द्रुपदपराजयः	५८	पुच्छखण्डनम् ११०
जतुगृहदाहः	६१	इन्द्रपराजयः ११०
हिडिम्ब्रवधः	६५	मयरक्षणम् १११
घटोत्कचोत्पत्तिः	६५	मन्दपालाख्यानम् १११
बकवधः	६९	खाण्डववनदाहः ११२
धृष्टद्युम्नद्रौपदीजन्मवर्णनम्	७१	सभापर्व ।
आङ्गारपर्णम्	७४	सभाप्रवेशः ११४
तापलयम्	७७	कच्चित्कम् ११४
और्वम्	८१	लोकपालसभावर्णनम् ११५
वाशिष्ठम्	८१	राजसूयमन्त्रः ११७
द्रौपदीस्वयंवरः	९०	जरासंधोत्पत्तिः ११७

	पृष्ठे ।		पृष्ठे ।
जरासंधवधः	१२१	अष्टावक्रीयम्	२२२
दिग्विजयः	१२४	यावक्रीतम्	२२६
राजसूयारम्भः	१२५	हनुमद्भीमसमागमः	२३३
शिशुपालवधः	१३१	पुष्कराहरणम्	२३६
यज्ञवर्णनम्	१३५	(तीर्थयात्रापर्व)	
द्यूतम्	१४८	जटासुरवधः	२३७
आरण्यपर्व ।		मणिमद्वधः	२४०
सूर्यस्तवः	१५३	वैश्रवणसमागमः	२४१
विदुरागमनम्	१५५	निवातकवचवधः	२४५
सुरभ्युपाख्यानम्	१५७	लोमशतीर्थयात्रा	२४५
मैत्रेयशापः	१५८	आजगरम्	२४८
किन्दीरवधः	१६०	वैन्योपाख्यानम्	२५१
साल्ववधः	१६५	सरस्वतीतार्क्ष्यसंवादः	२५२
कैरातम्	१७५	मत्स्योपाख्यानम्	२५३
लोकपालास्त्रप्राप्तिः	१७५	मार्कण्डेयसमस्या	२५३
इन्द्रलोकगमनम्	१७८	भविष्यत्	२५६
नलोपाख्यानम्	१९७	मण्डूकोपाख्यानम्	२६०
पुलस्त्यतीर्थयात्रा	२०२	इन्द्रद्युम्नोपाख्यानम्	२६१
धौम्यतीर्थयात्रा	२०३	धुन्धुमारोपाख्यानम्	२६४
आगस्त्यम्	२०९	पतिव्रतोपाख्यानम्	२६७
ऋष्यशृङ्गोपाख्यानम्	२१२	आङ्गिरसम्	२७३
कार्तवीर्योपाख्यानम्	२१५	घोषयात्रा	२८०
सौकन्यम्	२१८	दुर्योधनप्रायोपवेशः	२८३
मान्धात्रुपाख्यानम्	२१८	धार्तराष्ट्रयज्ञः	२८५
जन्तूपाख्यानम्	२१९	मृगस्वप्नप्रदर्शनम्	२८५
श्येनकपोतीयम्	२२१	व्रीहिद्वौणिकम्	२८७

	पृष्ठे ।		पृष्ठे ।
द्रौपदीप्रमाथः	२९२	रथातिरथसंख्या	३८३
रामोपाख्यानम्	२९६	अम्बोपाख्यानम्	३८८
सावित्र्युपाख्यानम्	३००	सेनानिवेशः	३८९
कुण्डलाहरणम्	३०२		
आरण्यम्	३०५	भीष्मपर्व ।	
विराटपर्व ।		जम्बूखण्डनिर्माणम्	३९२
पाण्डवप्रवेशः	३०९	श्रीमद्भगवद्गीतासु प्रथमोऽध्यायः	३९२
रङ्गयुद्धम्, समयपरिपालनम्	३१०	,, द्वितीयोऽध्यायः	३९४
कीचकवधः	३१८	,, तृतीयोऽध्यायः	३९५
दक्षिणगोगृहे सुशर्मपराजयः	३२१	,, चतुर्थोऽध्यायः	३९६
उत्तरगोग्रहः	३३४	,, पञ्चमोऽध्यायः	३९७
वैवाहिकम्	३३६	,, षष्ठोऽध्यायः	३९८
उद्योगपर्व ।		,, सप्तमोऽध्यायः	३९८
इन्द्रविजयः	३४३	,, अष्टमोऽध्यायः	३९९
संजययानम्	३४७	,, नवमोऽध्यायः	३९९
प्रजागरे विदुरवाक्यम्	३५०	,, दशमोऽध्यायः	३९९
सनत्सुजातम्	३५१	,, एकादशोऽध्यायः	४०१
कौरवसभावर्णनम्	३६३	,, द्वादशोऽध्यायः	४०१
दम्भोद्धवोपाख्यानम्	३६५	,, त्रयोदशोऽध्यायः	४०२
मातलिवरान्वेषणम्	३६८	,, चतुर्दशोऽध्यायः	४०२
गालवचरितम्	३७२	,, पञ्चदशोऽध्यायः	४०३
भगवद्यानम्	३७४	,, षोडशोऽध्यायः	४०३
कर्णोपनिवादः	३७५	,, सप्तदशोऽध्यायः	४०४
कर्णकुन्तीसमागमः	३७६	,, अष्टादशोऽध्यायः	४०४
युधिष्ठिरनिर्याणयात्रा	३७८	प्रथमे युद्धदिवस उत्तरवधः	४०७
उलूक्यानम्	३८०	द्वितीयो युद्धदिवसः	४०९
		तृतीयो युद्धदिवसः	४१२

चतुर्थो युद्धदिवसः	४१९	केकयधृष्टकेतुवधः	४६२
विश्वोपाख्यानम्	४१६	सात्यकिप्रवेशः	४६२
पञ्चमो युद्धदिवसः	४१७	भीमसेनप्रवेशः	४६८
षष्ठो युद्धदिवसः	४१८	भूरिश्रवसो वधः	४७१
सप्तमो युद्धदिवसः	४१९	जयद्रथवधः	४७२
अष्टमे युद्धदिवस इरावद्वधः	४२१	अलम्बुसवधः	४८०
नवमो युद्धदिवसः	४२५	अलायुधवधः	४८१
दशमो युद्धदिवसः	४२९	रात्रियुद्धे घटोत्कचवधः	४८३
द्रोणपर्व ।		चतुर्थदिवसे रात्रियुद्धम्	४८५
द्रोणाभिषेकः प्रथमो युद्ध-		विराटद्रुपदवधः	४८५
दिवसश्च	४३२	द्रोणवधः	४८९
संशतकयुद्धम्	४३४	कर्णपर्व ।	
सत्यजिद्वधः	४३४	पाण्डववधः	४९४
भगदत्तवधः	४३८	प्रथमो युद्धदिवसः	४९४
वृषभकाचलवधः	४३८	त्रिपुरवधोपाख्यानम्	४९६
नीलवधः	४३९	शल्यसारथ्यस्वीकारः	४९६
कर्णानुजवधः	४४०	हंसकाकीयम्	४९९
द्वितीयो युद्धदिवसः	४४०	मद्रकुत्सनम्	४९९
तृतीये दिनेऽभिमन्युवधः	४४७	अङ्गकुत्सनम्	५००
अर्जुनप्रतिज्ञा	४४९	दुःशासनवधः	५०६
श्रुतायुधवधः	४५३	वृषसेनवधः	५०६
सुदक्षिणवधः	४५३	शल्यपर्व ।	
श्रुतायुर्वधः	४५३	शल्यवधः	५१४
विन्दानुविन्दवधः	४५५	शकुनिवधः	५१५
अलम्बुसवधः	४५८	गदापर्व ।	
जलसंधवधः	४६०	दुर्योधनाविर्भावः	५१८

रामतीर्थयात्रा	१२१	कालकवृक्षीयम्	१७२
गदायुद्धम्	१२३	गणवृत्तम्	१७२
सौप्तिकपर्व ।		सत्यानृतकम्	१७२
धृष्टद्युम्नवधः	१२९	दुर्गातितरणम्	१७२
द्रौपदेयशिखण्डिवधः	१३०	व्याघ्रगोमायुसंवादः	१७५
दुर्योधनस्वर्गगमनम्	१३१	सरित्सागरसंवादः	१७५
ऐषीकमस्रम्	१३३	उष्ट्रग्रीविकम्	१७५
स्त्रीपर्व ।		श्वक्रपिसंवादः	१७६
शान्तिपर्व ।		वसुहोमोपाख्यानम्	१७७
सुद्युम्नोपाख्यानम्	१४९	कामन्दारिष्टसंवादः	१७७
अश्मकगीता	१५०	शीलवर्णनम्	१७९
पोडशराजकीयम्	१५२	ऋषभगीताः	१८१
स्वर्णछीव्युपाख्यानम्	१५४	राजधर्माः	१८१
युधिष्ठिरनगरप्रवेशः	१५५	कोपव्यचरितम्	१८२
चार्वाकनिग्रहः	१५६	दीर्घदर्शीयम्	१८२
युधिष्ठिराभिषेकः	१५६	मार्जारमूषिकसंवादः	१८४
राजोत्पत्तिः	१६३	ब्रह्मदत्तपूतनासंवादः	१८५
गुणषट्त्रिंशकाः	१६५	कणिङ्कोपाख्यानम्	१८७
मुचुकुन्दोपाख्यानम्	१६६	विश्वामित्रश्वपचसंवादः	१८९
हरिनारदसंवादः	१६७	लुब्धककपोतीयम्	१९०
काकपञ्चरिका	१६८	इन्दोतपारिक्षितीयम्	१९०
उतथ्यगीताः	१६९	गृध्रगोमायुसंवादः	१९३
वामदेवगीताः	१६९	अध्यायः	१९४
विजिगीषमाणवृत्तम्	१६९	प्रायश्चित्तविधिः	१९४
शक्राम्बरीषसंवादः	१७०	खड्गोत्पत्तिः	१९४
इन्द्रवृहस्पतिसंवादः	१७१	षड्गीताः	१९४

	पृष्ठे ।		पृष्ठे ।
आपद्धर्माः	१९६	विचख्खुगीताः	६१७
सेनजिद्वीताः	१९७	चिरकारिचरितम्	६१८
पितापुत्रसंवादः	१९८	द्युमत्सेनोपाख्यानम्	६१८
शम्याकगीताः	१९८	गौकापिलीयम्	६१९
मङ्किगीताः	६००	कुण्डधारोपाख्यानम्	६२०
प्रल्हादब्राह्मणसंवादः	६०१	नारदासितसंवादः	६२०
इन्द्रकश्यपसंवादः	६०२	माण्डव्यजनकसंवादः	६२१
भृगुभरद्वाजसंवादः	६०२	हारीतगीताः	६२१
आचारविधिः	६०३	वृत्रगीताः	६२१
अध्यात्मसंकीर्तनम्	६०३	वृत्रवधः	६२२
जापकोपाख्यानम्	६०५	दक्षयज्ञध्वंसः	६२३
मनुबृहस्पतिसंवादः	६०६	समङ्गनारदसंवादः	६२३
वैष्णवाध्यात्म	६०७	नारदगालवसंवादः	६२४
जनकराजानं प्रति पञ्चशिखा- चार्योपदेशः	६०८	सगरारिष्टनेमिसंवादः	६२५
दान्ताध्यायः	६०८	शुक्रोत्पत्तिः	६२५
अमृतप्राशिका	६०९	पराशरगीताः	६२६
शक्रप्रल्हादसंवादः	६०९	हंसगीताः	६२६
श्रीसंनिधानम्	६१२	वसिष्ठजनकसंवादः	६२६
शक्रनमुचिसंवादः	६१२	याज्ञवल्क्यजनकसंवादः	६२६
बडि(लि)वासवसंवादः	६१३	सुलभाजनकसंवादः	६२९
श्रीवासवसंवादः	६१४	यावत्कम्	६३०
जैगीषव्यसंवादः	६१४	शुक्रातिपातनम्	६३६
व्यासशुकसंवादः	६१५	नारायणीयम्	६३७
मृत्युप्रजापतिसंवादः	६१६	मोक्षधर्माः	६३९
तलाधरजाजलिसंवादः	६१७	गौतमीसर्पमृत्युलुब्धकसंवादः	६४१
		सुदर्शनोपाख्यानम्	६४३

	पृष्ठे ।		पृष्ठे ।
विश्वामित्रोत्पत्तिः	६४४	राजन्यचण्डालसंवादः	६७२
शुकशक्रसंवादः	६४४	हस्तिकूटीयम्	६७३
दैवपुरुषकारीयम्	६४५	संसारचक्रम्	६७५
ब्राह्मणमाहात्म्यम्	६४५	कालचक्रम्	६७५
गुरुपदिष्टम्	६४६	अमांसभक्षणम्	६७६
भृङ्गाश्वोपाख्यानम्	६४८	कीटकोपाख्यानम्	६७७
मेघवाहनपर्व	६५१	मैत्रेयभिक्षा	६७८
अष्टावक्रदिवसंवादः	६५४	शाण्डिलीसुमनासंवादः	६७८
आङ्गिरसीयम्	६५५	हरिणकृशीयम्	६७९
इन्द्रमातङ्गम्	६५६	उमामहेश्वरसंवादः	६८०
वीतहव्योपाख्यानम्	६५७	पवनार्जुनसंवादः	६८२
ब्राह्मणप्रशंसा	६५७	दुर्वाससो भिक्षा	६८२
नारदपञ्चचूडासंवादः	६५८	भीष्मोत्क्रान्तिः	६८४
विपुलोपाख्यानम्	६६०	आश्वमेधिकपर्व ।	
विवाहधर्माः	६६०	संवर्तमरुत्तीयम्	६८९
च्यवनोपाख्यानम्	६६१	अनुगीताः	६९२
च्यवनकुशिकसंवादः	६६३	उत्तङ्कविश्वरूपदर्शनम्	६९४
नृगोपाख्यानम्	६६५	परीक्षिज्जन्म	६९६
नासिकेतोपाख्यानम्	६६५	हयोत्सर्गः	६९९
गोप्रदानम्	६६६	यज्ञः	७००
सुवर्णोत्पत्तिः	६६७	नकुलोपाख्यानम्	७०२
श्राद्धविधिः	६६७	आश्रमवासिकपर्व ।	
विसस्तैन्यम्	६७०	मौसलपर्व ।	
पुष्करस्तैन्यम्	६७०	महाप्रस्थानिकपर्व ।	
छत्रोत्पत्तिः	६७१	स्वर्गपर्व ।	
पुष्पादिदानम्	६७१		

हरिवंशः ।

पृष्ठे ।

पृथिवीदोहः
 मन्वन्तरवर्णनम्
 मनुवंशः
 पितृकल्पः
 सोमोत्पत्तिः
 पूरुवंशः
 स्यमन्तकालम्भः
 प्रादुर्भावसंग्रहः
 कृष्णोत्पत्तिः
 शकटभङ्गः
 पूतनावधः
 द्रुमनिपातः
 कालियसूदनम्
 धेनुकवधः
 प्रलम्बवधः
 गिरियज्ञः
 गोवर्धनोद्धरणम्
 गोविन्दाभिषेकः
 गोपीसंक्तीडनम्
 अरिष्टवधः
 केशिवधः
 अक्रूरसंदेहाः
 हृददर्शनम्
 कुवलयापीडवधः

७२३
 ७२५
 ७२२
 ७३५
 ७३६
 ७३९
 ७४४
 ७४६
 ७६१
 ७६२
 ७६२
 ७६४
 ७६९
 ७७०
 ७७१
 ७७२
 ७७४
 ७७५
 ७७७
 ७७८
 ७८२
 ७८४
 ७८६
 ७८९

कंसवधः
 कंससत्क्रिया
 इष्वस्त्रशिक्षा
 जरासंधयुद्धम्
 यमुनाकर्षणम्
 कालयवनवधः
 रुक्मिणीहरणम्
 रुक्मिवधः
 बलदेवमाहात्म्यम्
 नरकवधः
 पारिजातहरणम्
 शाम्बवधः
 आश्चर्यपर्व
 वासुदेवमाहात्म्यम्
 दुर्गीस्तोत्रम्
 बाणयुद्धम्
 जनमेजयवंशः
 पर्वपूजा
 भविष्यत्
 जनमेजययज्ञसमाप्तिः
 वराहप्रादुर्भावः
 नरसिंहप्रादुर्भावः
 वामनप्रादुर्भावः

पृष्ठे ।

७९२
 ७९४
 ७९५
 ७९७
 ७९९
 ८०१
 ८०४
 ८०६
 ८०७
 ८०९
 ८१०
 ८१०
 ८१२
 ८१३
 ८२५
 ८३५
 ८३६
 ८३७
 ८३९
 ८४०
 ८४२
 ८४६
 ८४९
 ८४९

कविप्रशस्तिः ।

काव्यमाला ।

काश्मीरिकमहाकविश्रीक्षेमेन्द्रविरचिता
भारतमञ्जरी ।

आदिपर्व ।

समस्तवदनोद्गीतब्रह्मणे ब्रह्मणे नमः ।
नमः प्रजापतिभ्यश्च कृष्णद्वैपायनाय च ॥ १ ॥
वृद्धश्रवाः पुरा सूतो रोमहर्षणसंभवः ।
पौराणिको मुनिर्द्रष्टुं नैमिषारण्यमभ्यगात् ॥ २ ॥
शौनकस्य मुनेस्तत्र सत्रे द्वादशवार्षिके ।
तं पप्रच्छुः कथाश्चित्राः परिवार्य तपस्विनः ॥ ३ ॥
सोऽब्रवीद्व्यासशिष्येण जनमेजयभूपतेः ।
यद्वैशम्पायनेनोक्तं सर्पसत्रे कथाद्भुतम् ॥ ४ ॥
प्रणम्य परमं धाम विष्णुं धातारमच्युतम् ।
मतं व्यासस्य वक्ष्यामि भारतं शृणुतानघाः ॥ ५ ॥
श्रूयते किल लोकेऽस्मिन्सर्वतस्तमसावृते ।
बृहदण्डमभूदेकं प्रजाकारणमव्ययम् ॥ ६ ॥
तस्मात्प्रजापतिरभूत्ततोऽयं सर्गविस्तरः ।
कालेन प्रलयं याति सर्गोऽयं विपुलभ्रमः ॥ ७ ॥
पुनश्च भवतीत्येवं मायेयं परिवर्तते ।
आदितो सद्य इत्यासीद्बृहद्भानुमुखावरः ॥ ८ ॥

१. 'दिवः पुत्रो बृहद्भानुश्चक्षुरात्मा विभावसुः । सविता सक्तचीचोऽर्को मानुराशावहो रविः ॥ पुरा विवस्वतः सर्वे मद्यस्तेषां तथावरः ॥' इति भारतम्.

देवभ्राडस्य पुत्रोऽभूत्सुभ्राडस्य सुतस्ततः ।
 दशज्योतिःशतज्योतिःसहस्रज्योतिषोऽभवन् ॥ ९ ॥
 तेभ्यः सहस्रवंशेभ्यः कुरुवंशादयो नृपाः ।
 मान्वातृना(रा)मनहुषप्रमुखा च कुलावली ॥ १० ॥
 भ्रातुर्द्वैपायनः क्षेत्रे पुत्रान्मातुरनुज्ञया ।
 अजीजनत्रीनिवाग्नीन्धृतराष्ट्रपुरोगमान् ॥ ११ ॥
 धृतराष्ट्रानुजः पाण्डुः क्षेत्रजांस्तनयान्वने ।
 अवाप धर्मपवनसुरेन्द्राश्विसमुद्भवान् ॥ १२ ॥
 पितर्युपरते तेषां धार्तराष्ट्रनिवेशने ।
 दौर्योधनो मन्युवह्निर्ज्ज्वाल द्यूतमारुतः ॥ १३ ॥
 वनवासादिभिः क्लेशैः कुपितास्ते महारणे ।
 जघ्नुः परस्परं क्षत्रं निःशेषा येन भूरभूत् ॥ १४ ॥
 समन्तपञ्चकक्षेत्रे निहतास्ते महारथाः ।
 कीर्तिमन्तो दिवं प्रापुर्मान्वातृनहुषोपमाः ॥ १५ ॥
 वैचित्रवीर्यः पुत्रेषु हतेषु भृशदुःखितः ।
 शुशोच संजयस्याग्रे स्मरन्पाण्डवविक्रमम् ॥ १६ ॥
 तरत्तुरंग(त्तरङ्ग)तरलसंसारविशरारुताम्(हतान्) ।
 आश्वासयामास नृपं संजयः समुदाहरन् ॥ १७ ॥
 अनुक्रमणिका ॥ १ ॥
 श्रुत्वेति सूतात्संक्षेपं पुनः पप्रच्छ शौनकः ।
 समन्तपञ्चके क्षेत्रे कथां पृष्टोऽब्रवीच्च सः ॥ १८ ॥
 पुरा क्षत्रक्षयं कृत्वा भर्गशिष्यः स भार्गवः ।
 समन्तपञ्चके पञ्च चकार रुधिरहृदान् ॥ १९ ॥
 ततः प्रभृति पुण्यं तन्मुनीनां वचसा किल ।
 तत्राभवन्महद्युद्धं कुरुपाण्डवभूभृताम् ।
 अक्षौहिण्यो दशाष्टौ च तत्रैव निधनं गताः ॥ २० ॥

रथो गजो नराः पञ्च त्रयोऽश्वाः पत्तिरुच्यते ।
 सेनामुखं गुल्मगणो वाहिनी वृतना चमूः ॥ २१ ॥
 क्रमादनीकिनी चैतत्रिगुणं त्रिगुणं भवेत् ।
 अनीकिनीं दशगुणामाहुरक्षौहिणीं बुधाः ॥ २२ ॥
 वेदवेदाङ्गसंयुक्तं भारतं कल्मषापहम् ।
 पर्वाण्यष्टादश प्रोक्तं बहुवृत्तान्तभूषितम् ॥ २३ ॥
 पौष्यपौलोमवृत्तादि शतमन्तरपर्वणा[म्] ।
 विस्तारितं व्यासशिष्यैः शुकेन च जगत्रये ॥ २४ ॥
 पर्वसंग्रहः ॥ २ ॥

पारीक्षितस्य नृपतेर्भ्रातृभिः सरमासुतः ।
 ताडितो भीमसेनाद्यैर्मातरं शरणं ययौ ॥ २५ ॥
 क्रुधा कश्यपजायाय निर्दोषमशपन्नपम् ।
 अदृष्टं प्राप्स्यसि भयं न चिरादिति मा(सा)ब्रवीत् ॥ २६ ॥
 तच्छ्रुत्वा चकितो गत्वा मुनिं वने पुरोहितम् ।
 भ्रातृभिः सहितस्तस्थौ निर्वृतो जनमेजयः ॥ २७ ॥
 अत्रान्तरे लोहदन्तो धौम्यो नाम महामुनिः ।
 परीक्ष्य शिष्यान्विदधे ज्ञाननिर्धूतसंशयान् ॥ २८ ॥
 स शशास पुरः शिष्यं श्रीमान्पाञ्चात्यमारुणिम् ।
 क्षेत्रे जलं बधानेति स च गत्वा तथाकरोत् ॥ २९ ॥
 जलप्रवाहविवरे दत्त्वात्मानं ररक्ष यत् ।
 क्षेत्रं तेनास्य भगवानभवद्वरदो गुरुः ॥ ३० ॥
 आहूतो गुरुणा यस्मादुद्वात्य क्षेत्रमुत्थितः ।
 मुनिरुद्दालक इति प्रथितस्तेन सोऽभवत् ॥ ३१ ॥

१. 'स कदाचिन्मृगयां गतः परीक्षितो जनमेजयः कस्मिंश्चित्स्वविषये आश्रममपश्यत् ।
 तत्र कश्चिद्वपिरासांचक्रे श्रुतश्रवा नाम । तस्य तपस्यभिरतः पुत्र आस्ते सोमश्रवा नाम ।
 तस्य तं पुत्रमभिगम्य जनमेजयः पारीक्षितः पौरोहिताय वने ॥' इति भारतम्.

कृतकृत्ये गते तस्मिन्नुपमन्युरथापरः ।
 गोरक्षणे संनियुक्तो गुरुणा भैक्ष्यभोजनः ॥ ३२ ॥
 तं गुरुः पीवरं दृष्ट्वा प्राह केनासि वर्तसे ।
 भैक्ष्येणेत्युपमन्युश्च प्रोवाच रचिताञ्जलिः ॥ ३३ ॥
 ममानिवेद्य नार्होऽसि भैक्ष्यं भोक्तुं यतव्रतः ।
 द्विर्भैक्ष्यमुपरोधाय परेषां तन्न ते क्षमम् ॥ ३४ ॥
 गव्यं क्षीरं कुतः स्वं ते वत्सफेनं तदेव च ।
 कृपणेति निषिद्धोऽसौ धौम्येनाशनमत्यजत् ॥ ३५ ॥
 अर्कपत्राशनात्सोऽथ कालेनान्ध्यमुपागतः ।
 कूपे निपतितो दूरादाहृतो गुरुणावदत् ॥ ३६ ॥
 अर्कपत्राशनादन्धः कूपे निपतितः प्रभो ।
 अहमित्येतदाकर्ण्य धौम्यः प्राह कृपाकुलः ।
 वत्स सुत्वाश्विनौ द्वौ त्वं दिव्यं चक्षुरवाप्नुहि ॥ ३७ ॥
 श्रुत्वेत्याश्विनसूक्तेन सुत्वा तौ प्राप तद्वरात् ।
 अपूर्णं गुरवे तं च सामृतं स न्यवेदयत् ॥ ३८ ॥
 ततो गुरोर्वरात्सोऽभूज्ज्ञानवान्दिव्यलोचनः ।
 उपमन्युः परीक्षान्निशुद्धो जाम्बूनदप्रभः ॥ ३९ ॥
 वेदनामा तृतीयोऽथ धुरि गौरिव संहितः ।
 गुरुणा ज्ञानसर्वस्वे संतोषाद्भाजनीकृतः ॥ ४० ॥
 ततः कालेन शिष्योऽभूद्वेदस्यापि तदाश्रमे ।
 उत्तङ्को नाम तपसां महसां स्वमिवाश्रयः ॥ ४१ ॥
 कदाचिदथ तं धृत्वा शिष्यं गेहे जितेन्द्रियम् ।
 स क्रियापरिचर्यायै वेदो याजयितुं ययौ ॥ ४२ ॥
 क्रियामहीनां त्वं कर्ता निर्दिष्टो गुरुणा गृहे ।
 ऋतौ गुरुवदागच्छेत्यूचिरे तं गुरुस्त्रियः ॥ ४३ ॥

१. 'अथ कस्मिंश्चित्काले वेदं ब्राह्मणं जनमेजयः पौष्यश्च क्षत्रियानुपेत्य वरयित्वोपा-
 ध्यायं चक्रतुः । स कदाचिद्याज्यकार्येणाभिप्रस्थित उत्तङ्कनामानं शिष्यं नियोजयामास ॥'
 इति भारतम्.

तदनादृत्य स यदा तस्थौ काष्ठमिवाचलः ।
 गुरुरेत्य तदा चक्रे तं निजज्ञानभाजनम् ॥ ४४ ॥
 दक्षिणामाहरामीति ब्रुवाणमिति तं गुरुः ।
 आह प्रदीयतां वत्स मत्पत्न्या यत्समीहितम् ॥ ४५ ॥
 उत्तङ्केन ततः पृष्टा किं ददामीति तद्वधूः ।
 प्राह पौष्यापराख्यस्य सौदासस्य महीपतेः ॥ ४६ ॥
 भार्यास्ति दमयन्त्याख्या तस्यास्त्वं मणिकुण्डले ।
 मह्यं देहीति तच्छ्रुत्वा प्रतिश्रुत्य जगाम सः ॥ ४७ ॥
 ब्रजन्पथि ददर्शथ पुरुषं वृषवाहनम् ।
 शुश्राव तस्माद्गौरस्य पुरीषं भक्षयेति च ॥ ४८ ॥
 तद्वाक्याद्भक्षयित्वा तद्ययौ पौष्यनिकेतनम् ।
 तत्रान्तःपुरमासाद्य क्षत्रियां न ददर्श सः ॥ ४९ ॥
 तामदृष्ट्वा नृपं प्राह त्वद्भार्या किं न दृश्यते ।
 तन्निशम्याब्रवीत्पौष्यस्तोषादभ्यागतप्रियः ।
 त्वं न पश्यसि मे जायामुच्छिष्टस्तां पतिव्रताम् ॥ ५० ॥
 श्रुत्वेत्युत्तङ्कः संस्मृत्य सत्यं गोमयभोजने ।
 भक्षिते न मयाचान्तमुच्छिष्टोऽस्मीत्युवाच तम् ॥ ५१ ॥
 अथोपविश्य विधिवत्समाचम्य ददर्श ताम् ।
 क्षत्रियां तेजसो मूर्ता लक्ष्मीमिव पतिव्रताम् ॥ ५२ ॥
 निजवृत्तान्तमावेद्य याचिता तेन सा ददौ ।
 ते दिव्यकुण्डले तस्मै प्रभामण्डलमण्डिते ॥ ५३ ॥
 तक्षकोऽर्थयते नित्यमिमे सत्कुण्डले द्विज ।
 अप्रमत्तेन गन्तव्यमित्युत्तङ्कमुवाच सा ॥ ५४ ॥
 प्रतिगृह्य तया दत्ते रुचिरे मणिकुण्डले ।
 पौष्येणामन्त्रितः श्राद्धे दृष्ट्वा तं शशाप सः ॥ ५५ ॥
 अशुच्यन्नमिदं पौष्य त्वया मे समुपाहृतम् ।

अन्धो भविष्यसीत्युक्ते तेन पौष्यः समभ्यधात् ।
 भविष्यसि च्छिन्नवंशस्त्वमदुष्टान्नदूषणात् ॥ ९६ ॥
 इत्युक्त्वान्नं तदन्विष्य पौष्यः पुनरुवाच तम् ।
 भगवन्नापराधो मे मुक्तकेशैरुपाहृतम् ।
 सकेशमशुचिप्रायमन्नं तस्मात्क्षमस्व मे ॥ ९७ ॥
 श्रुत्वेत्युत्तङ्कः प्रोवाच भूत्वान्धो दृष्टिमाप्स्यसि ।
 वारय प्रतिशापं मे त्वमपि क्षमाभृतां वर ॥ ९८ ॥
 पौष्योऽब्रवीत्तीक्ष्णवाचो ब्राह्मणाश्चपलाशयाः ।
 अतोऽन्यथा क्षत्रियाश्च नास्मि शापक्षये क्षमः ॥ ९९ ॥
 उत्तङ्कोऽथाब्रवीत्पौष्य त्वदुक्तं मां न बाधते ।
 शुद्धान्नदूषणाच्छापस्त्वया दत्तो न तत्तथा ॥ १०० ॥
 उक्त्वेति तूर्णं प्रययौ व्रजतस्तस्य वर्त्मनि ।
 वार्युपस्पृशतस्तीरनिहिते वाससावृते ।
 भिक्षुरूपो जहाराशु कुण्डले किल तक्षकः ॥ १०१ ॥
 स प्रविश्याथ पातालं तक्षकान्वेषणोद्यतः ।
 स्तुत्वा नागानन्ददर्शाग्रे विचित्रं भुजगालये ॥ १०२ ॥
 पटं सितासितगुणं वयन्त्यौ तत्र योषितौ ।
 द्वादशारं तथा चक्रं कुमारैः षड्भिरञ्चितम् ॥ १०३ ॥
 ततः पुरंदरं स्तुत्वा हयारूढं ददर्श तम् ।
 तत्तुरंगगुदद्वारे तद्विरा समुपाधमत् ॥ १०४ ॥
 ध्मायमानस्य तस्याग्निः सधूमः स्रोतसां मुखैः ।
 निर्गतो नागभवनं चक्रे धूमान्धकारितम् ॥ १०५ ॥
 भीतस्ततस्तक्षकोऽस्मै ददौ ते रत्नकुण्डले ।
 ते प्राप्य हृष्टस्तेनैव वाजिना प्रययौ गुरुम् ॥ १०६ ॥
 दत्त्वा ते गुरुभार्यायै गुरुं पप्रच्छ कौतुकात् ।
 पटं चक्रं ह्यस्थं च नरं च वृषवाहनम् ॥ १०७ ॥